

**90 kaunist
ilupõõsast**

Toimetanud Ele Jaagusoo
Kujundanud Alar Kitsik
Fotod autori erakogust

Autoriõigus: Urmas Roht, Atlex OÜ, 2025

Kõik õigused kaitstud. Igasugune autoriõigusega kaitstud materjali ebaseaduslik paljundamine ja levitamine toob kaasa seaduses ette nähtud vastutuse.

Atlex OÜ
Kivi 23
51009 Tartu
Tel 734 9099
atlex@atlex.ee
www.atlex.ee

ISBN 978-9916-620-48-9

90 kaunist ilupõõsast

Urmas Roht

Sisukord

Eessõna	7
1. Musani sabeelia.....	8
2. Lepalehine toompihlakas	9
3. Aedaroonia	11
4. Kämmlavaher	13
5. Südajas aktiniidia.....	15
6. Harilik kaunpõõsas või amorfa	17
7. Väike ehk madal mandlipuu.....	19
8. Kolmehõlmaline mandlipuu.....	21
9. Harilik küüvits	23
10. Korea kukerpuu.....	25
11. Thunbergi kukerpuu.....	27
12. Davidi budleia	29
13. Harilik iluviljak.....	31
14. Kanarbik.....	33
15. Rohkeõieline vürtspõõsas	35
16. Väike läätspuu	37
17. Koldjas tundrakanarbik.....	39
18. Jaapani ebaküdoonia	40
19. Lepalehine kletra.....	42
20. Virgiinia iitea	44
21. Jaapani kontpuu.....	46
22. Kirss-kontpuu	48
23. Harilik parukapuu.....	50
24. Tõmbilehine viirpuu	52
25. Harilik luudpõõsas	54
26. Dammeri tuhkpuu	56
27. Rootsi tuhkpuu.....	58
28. Harilik püharbik.....	59
29. Harilik näsiniin	60
30. Kare deutsia.....	61
31. Ojadiervilla	62
32. Jünnani kilpõis.....	63
33. Sarik-hõbepuu	64
34. Harilik kukemari.....	65
35. Harilik kenarbik.....	67
36. Punane eerika.....	68
37. Tiivuline kikkapuu.....	70
38. Suureõieline õisenelas	72

39. Korea forsüütia.....	74
40. Mägi-võlupõõsas.....	76
41. Värvileetpõõsas.....	78
42. Värd-nõiapuu.....	79
43. Puishortensia.....	80
44. Aedhortensia.....	82
45. Männas-iileks.....	84
46. Ahtalehine kalmia.....	86
47. Jaapani kerria.....	88
48. Kolkvitsia.....	89
49. Alpi kuldvihm.....	91
50. Tähtlavendel.....	92
51. Kahevärviline lespedeetsa.....	94
52. Walteri kobarküüvits.....	95
53. Harilik liguster.....	96
54. Tatari kuslapuu.....	98
55. Loebneri magnoolia.....	100
56. Tähtmagnoolia.....	102
57. Läiklehine mahoonia.....	103
58. Purpurõunapuu.....	105
59. Hiina kobarenelas.....	107
60. Põõsaspojeng.....	108
61. Itoh-pojengid.....	110
62. Harilik ebajasmiiin.....	112
63. Lodjap-põisenelas.....	113
64. Ameerika õisküüvits.....	115
65. Jaapani õisküüvits.....	116
66. Põõsasmaran.....	118
67. Harilik loorberkirsipuu.....	120
68. Vilt-kirsipuu.....	122
69. Verev tuliastel.....	123
70. Jaapani rododendron.....	125
71. Katavba rododendron.....	127
72. Ebakerria.....	129
73. Äädikapuu ehk harilik sumahh.....	130
74. Kuldsõstar.....	132
75. Verev sõstar.....	134
76. Punalehine kibuvits.....	135
77. Näärelehine kibuvits.....	136
78. Kurdlehine kibuvits.....	137
79. Lõhnav vaarikas.....	139
80. Must leeder.....	140
81. Punane leeder.....	142

82. Harilik pihlenelas	143
83. Harilik pihlakas.....	145
84. Tuhkur enelas	147
85. Jaapani enelas.....	149
86. Hollandi lumimari.....	151
87. Harilik lodjapuu	153
88. Kaunis veigela	155
89. Prestoni sirel	157
90. Harilik sirel.....	159
Register	161

Eessõna

Järjekordne raamatuke „90“ sarjast on jõudnud lugeja kätte. Raamatu eesmärk on tutvustada mitmeid uusi ilupõõsaid pärast seda, kui autor on nende kasvatamist jõudnud koduaias katsetada. Kõigile on tänaseks selge, et meie kliima on pöördumatus muutuses, luues senisest avaramaid võimalusi erinevate ilutaimede kasvatamiseks. Seepärast on vajalik tutvustada uusi ilutaimi, kelle kasvatamine Eestis järjest enam võimalikuks saab. Talved on varasemast lühemad, lumevaesed, algavad hiljem ja külma-kraade pole ka enam nii palju. Muutunud on see, et temperatuur kõigub talveperioodil suurtes piirides. Kord meelitab detsember taimi „kevade saabumisega“ puhkeperioodi lõpetama ja järgmisel ööl kostitab 15-kraadise külмага. Taolised tingimused on paljudele taimedele rasked ja sellest tulenevalt esineb neil ka tihti „seletamatuid“ talvekahjustusi. Lisaks talvekülmale hakkab meil erinevate ilutaimede kasvamist järjest enam segama üha suurenev niiskusepuudus – põuaperioodid pikenevad iga uue suvega. Taimi kasta pole alati ja kõikjal aga võimalik. Seepärast peame avarama pilguga vaatama senisest enam põuakindlate ilutaimede suunas. Neid muidugi on, peamiselt suures liblikõieliste sugukonnas. Põispõõsad, läätspuud, ubapõõsad ja mitmed teisedki taluvad suurepäraselt põuda ja suudavad seejuures veel unustamatult õitseda. Nende hulgast tulebki „tulevikutegijaid“ otsida.

Raamatus toodud taimede valikus on üsna palju vanu tuttavaid, aga lisaks ka mõned päris vähetuntud tegijad. Näiteks väga hea sügisene marjakultuur on sarik-hõbepuu. Septembris-oktoobris küpsevaid vilju linnud eriti ei himusta ning põõsast möödudes on endalgi neid marju mõnus suhu pista. Ilupõõsaina väärivad senisest palju suuremat tähelepanu vürtspõõsad ja kletrad, aga muidugi on uustulnukaid teisigi. Ühesõnaga, iga uus aasta aianduses pakub uusi võimalusi, kasutagem neid aastaid entusiastlikult! Kui on kahtlus, et taim meie talve üle ei ela, katsetage selle kasvatamist esialgu konteineris, mille saab talveks pehmematesse oludesse varjule viia. Konteinerhaljastus kätkeb endas hoopis laiemaid võimalusi ilutaimede kasvatamisel ja sellest tasuks ehk kunagi eraldi kirjutada.

Nautige uut kevadet, looduse puhkemist ja tegelege aiatöödega – see annab meelerahu ja rõõmsa tuju!

1. Musani sabeelia

Zabelia tyaihyoni (Nakai) Hisauti et H. Hara

Kuslapuuliste (*Caprifoliaceae*) sugukonda kuuluv asbeeliate (*Abelia*) varasemas perekonnas oli varem kokku 29 liiki, nüüdseks on neist mõned liigid eraldatud perekonda sabeelia (*Zabelia*). Kui suve esimesse poolde jagub lausa kuhjaga õiterikkust, siis hilisemaid õitsejaid tuleb kohe meelde vaid mõni üksik. Võimalust suvel õitsevate põõsaste valikut laiendada pakub järgnev perekond ja selle üks silmapaistvamaid liikmeid. Enamik liike nagu ikka on pärit Hiinast ja laiemalt Kagu-Aasiast, mõned ka Mehhikost.

Musani sabeelia on pärit Korea poolsaare parasvöötme liigirikastest metsadest, nimetuse saanud vastu Hiina piiri asuvast samanimelisest maakonnast Põhja-Koreas. Põõsad sirguvad paari meetri kõrgusteks ja umbes sama laiaks, kodumaal ka rohkem. Vanematel võrsetel on koor ribadena mahakooruv. Lehed vastakute paaridena, peaaegu istuvad, kitsaselliptilised, 4–10 cm pikad, terveservalised, sügisvärvus punakates toonides. Õied veidi üle sentimeetri pikad, torujad, valged kuni tumeroosad, koondunud kuni 15 kaupa kimpjatesse õisikutesse. Õitseaeg algab meil pärast jaanipäeva, õied on väga aromaatsed. Soojal sügisel kipub uuesti õitsema. Kolmekandilistes kupardes on palju peeneid seemneid.

Sabeeliale kasvukohta otsides tasuks meeles pidada, et ta on küll oma perekonna külmakindlaim, kuid ikkagi peaks leidma seljatagust pakkuva kasvupaiga. Hoonete või heki lõunaküljeks passiks väga hästi. Põõsad armastavad valgust ja viljakat mulda. Kui need tingimused on täidetud, on nad unustamatud õitsejad. Reeglipärane vanade okste väljalõikamine tuleb kasuks, põõsad õitsevad kauem ja õisikud on suuremad. Sellel liigil on teada mõned kaunid sordid. 'SMNAMDS' (Sweet Emotion®) on 2012. aastal USAs T. D. Woodi poolt aretatud pooligihaljas sort; väga ühtlase kasvuga, tumeroosade õiepunga ja lõhnavate õite ning kollase sügislehestikuga põõsas, külmakindlust kuni –34 °C.

2. Lepalehine toompihlakas

Amelanchier alnifolia (Nutt.) Nutt. ex M. Roemer

Roosõieliste (*Rosaceae*) suurde sugukonda kuuluv perekond toompihlakas (*Amelanchier*) on kõrgemate suvehaljaste põõsaste ja mõne madalama puuga perekond põhjapoolkera parasvöötmet; enamik liike pärit Põhja-Ameerikast, üks liik ka Euroopast. Lisaks meeldivale õitsemisele ja vähenõudlikkusele kasvatavad nad ka maitsvaid väikseid, valminult tumesiniseid kuni punakaid õunvilju, millest saab valmistada maitsvaid jooke ja roogasid. Parima marjakultuuri au kuulubki lepalehisele toompihlakale (*A. alnifolia*) – selle sortidega rajatakse Eestiski marjaistandusi. Kahjuks meeldivad toompihlakate viljad mitmetele linnuliikidele, kes need mõnuga kinni pistavad ja sel viisil nende seemneid levitavad.

Nii on juhtunud eelnevalt nimetatud liigi sõsaraga Põhja-Ameerika idaosast – tähk-toompihlakaga (*A. spicata*). Tähk-toompihlakas on pääsenud meie loodusesse järjest laiemalt levima, kasvades Lõuna-Eesti ja Põhja-Läti metsaraiesmikel, heinamaaservades, jäätmaadel ja alusmetsarindes – kõikjal seal, kus lindudele pärast marjadega maiustamist meeldib peatuda. Kui lisada siia ka põõsaste ohter paljunemine maasiseste võsunditega, siis ongi edu tagatud. Looduses on neid üsna lihtne segi ajada meie hariliku toomingaga, sest nad õitsevad samaaegselt maikuus suurte kobarjate valgete õisikutega. Vahet teha on siiski lihtne – toompihlakate õisikud hoiduvad võrseile püstiselt, toomedel on õisikud aga rippuvad.

Lepalehine toompihlakas ehk Ameerika pärismaalaste poolt ka saskatooniks kutsutu kasvab looduslikult Põhja-Ameerika lääneosas Alaskast kuni Californiani, olles levila põhjapoolses osas väga talvekindel. Põõsad sirguvad tavaliselt 3–5 m kõrgusteks, mõned sordid jäävad ka madalamaks. Lehed meenutavad lepalehti, on laimunajad 5–8 × 3–6 cm, alt roodudelt karvased. Valged viietised õied on koondunud kobarjatesse õisikutesse, on nektaririkkad ja aromaatsed. Õitsele puhkevad maikuu esimesel poolel. Viljad on kuni 1 cm läbimõõduga, valminult mustjassinised ümarad õunviljad, mis valmivad veidi ebaühtlaselt enamasti juuli keskpaigas või veidi hiljem.

Õiterikkuse üle ei saa saskatooni puhul kurta, sest põõsad kattuvad üleni valgete õiekobaratega, õitsedes üks-kaks nädalat. Tõeliselt vägev vaatepilt. Suvised põuad võivad siiski saaki tugevasti mõjutada. Kasvutingimuste suhtes on tegelikult kõik toompihlaka liigid üsna vähenõudlikud, õitsedes ja viljudes igal

aastal rikkalikult. Samuti kimbutavad neid harva haigused ning kahjurid.

Sortidest on kõige madalama kasvuga 2–2,5 m kõrguseks sirguv 'Sleyt', samuti on selle viljad kõige varasema valmimisega. Head ja saagikad on paljud sordid, näiteks 'Thiessen', 'Smoky', 'Northline', 'Honeywood' ja 'Martin'.

3. Aedaroonia

X *Sorbaronia mitschurinii* (A. K. Skvortsov et Maitul.)
Sennikov

Roosõieliste (*Rosaceae*) sugukonna paljud taimeperekonnad on süstemaatikutele pikka aega parajat peavalu tekitanud. Selle üle, kas tegemist on musta arooniaga või mitte, on meile nii tavalise ja tuntud marjapõõsa üle kirglikud vaidlused käinud mitmeid aastakümneid. Musta aroonia puhul kirjutavad ameerika taimeäärjad kogu aeg ühtmoodi – viljad mitesöödavad. Seega, see põõsas, keda meie musta aroonianana tunneme ja kelle vilju sööme, peab olema midagi muud. Nüüd lõpuks hakkavad asjad paika loksuma ja on jõutud järeldusele, et see, keda meie tunneme musta aroonia nime all, on tegelikult Mitsurini käe alt läbi käinud aretis. Nimelt on Mitsurin ristanud loodusliku musta arooniat viljade parandamise eesmärgil teadaolevalt hariliku pihlakaga. Viljad said ju head, aga taime nimetus tuleb nüüd lõplikult ära klaarida. Kuhu inimene on oma käe ristamisel külge pannud, tasuks kõiki neid tulemusi nimetada eesti keeles sõnaga „aed“ – aedõunapuu, aedpirnipuu ja ka aedaroonia. Siis on selge vahe sees, „aed“ tähistab konkreetset aretatud taimeklooni ja selle järglasi. Seega aedaroonia.

Aedaroonia on jõulise kasvuga 2–3 m kõrguseks kasvav põõsas. Võrsed paljad, lehed äraspidimunajad kuni munajad, 3–6 × 1,5–3 cm, teravatipulised, peensaagja servaga, pealt läikivad, alt heledad ja roodudelt karvased, leheroots kuni 1 cm pikk. Õied koondunud kannasjatesse õisikutesse, õisikuraod karvased, õied nõrgalt lõhnavad, valged, kuni 1,2 cm läbimõõduga, õitseb juunis. Viljad on hernetera suurused ümarad mahlakad läikivad õunviljad, valminult mustad või sinakasmustad, sisaldavad 8 seemet, valmivad septembris.

Aedarooniat kasvatatakse meil koduaedades jätkuvalt kui ilupõõsast või marjapõõsast. Sobib mõlemaks otstarbeks, on õitsedes ja sügisel viljadega väga dekoratiivne ja vilju saab kasutada väga mitmeks otstarbeks. Skandinaavlased on valinud välja maitsvate viljade ja kauni lehtede sügisvärvusega klooni 'Viking'. Head marjasaaki täiendab igal sügisel punase-oranžilillavärviline lehtede sügisrüü. 'Hugin' – madal, kuni 1 m kõrgune kaunilt värvilise sügislehestikuga sort; 'Brilliant' – kõrgemakasvuline, kuid samuti punakasoranžiks värvuva lehestikuga sügisort; 'Autumn Magic' – 1–2 m kõrgune viljakas ja punakaslilla sügislehestikuga dekoratiivsort.

Aedarooniat võib vabalt istutada hekina, ta talub hästi kärpimist ning õitseb ja viljub ka hekina kasvades normaalselt. Põõsad kipuvad kasvama liiga tihedaks, neid tuleks mõne aasta tagant harvendada, lõigates umbes viiendiku vanemaid oksid välja. Hea oleks seda teha kohe pärast põõsaste õitsemist.

